

4. Фурманов И. А. Психологические последствия насилия над детьми / И. А. Фурманов // «Избранные научные труды Белорусского государственного университета». – Т.1. Педагогика. Психология. Социология. Философия. – Мн. : БГУ, 2001.– С. 183 – 190.
5. Хьел Л. Теории личности / Л. Хьел, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2007. – 118 с.

Алла Дереча,

викладач,

Олена Усик,

канд. пед. н., доцент,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний

педагогічний університет

імені Григорія Сковороди»

РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ТА ПСИХОЛОГА З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДИТИНИ В СІМ'І

Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення – насильству над дітьми в родині. Автори окреслили основні чинники та наслідки домашнього насильства. Охарактеризована система взаємодії соціального педагога і психолога з метою попередження і подолання насильства над дитиною як негативного суспільного явища.

Alla Derecha,

Olena Usyk

SOCIAL PEDAGOGUES' AND PSYCHOLOGISTS' WORK ON PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST CHILDREN

The article features the problem of child abuse in the family. The major factors and consequences of domestic violence are analyzed. The system of interaction of social pedagogy and psychology in order to prevent child abuse as a negative social phenomenon is outlined.

Насильство в сім'ї є однією з найбільш поширених і загальновідомих соціально-психологічних проблем, з якою прямо чи опосередковано стикається більшість населення. Майнове розшарування, соціально-побутова невладштованість, безробіття, загальна психологічна напруженість, яка призводить до алкоголізації та наркотизації, конфліктність тощо негативно відбивається на мікрокліматі в родині. Ці глобальні причини впливають на зниження культури міжособистісної взаємодії та спілкування в системі «батьки – діти», що, в свою чергу, провокує виникнення сімейного неблагополуччя. Одним із його індикаторів є насильство в родині, що сьогодні набирає загрозливих епідеміологічних розмірів.

За останнє десятиліття спостерігається активний психологічний та соціально-педагогічний пошук і розробка окремих питань явища сімейного насилля. Над цією проблемою працюють такі вчені: О. Балакірева, Л. Завацька, О. Кальбус, Н. Лавриненко, М. Московська, Ю. Якубова. Наукові основи психолого-педагогічної діяльності щодо попередження та подолання причин та наслідків насильства й сім'ї висвітлено в працях таких вчених як О. Безпалько, В. Бондаровська, Т. Веретенко, Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Трубавіна, І. Чеченок та інші.

У статті 3 Конституції України визначено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Потреба захисту дитини від насильства обґрунтована в Законах України: «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., зі змінами від 10.04.2008 р.; «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. зі змінами та доповненнями від 7.02.2007 р. та 25.09.2008 р. Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права та свободи члена сім'ї як людини та громадянина й наносять йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю [2].

Особливо гострою є проблема насилля в родині стосовно дитини. Розрізняють чотири типи такого насилля: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне. Т. Крилова виокремлює як один із видів насилля нехтування потребами дитини (моральна жорстокість) – відсутність з боку батьків або осіб, які їх замінюють, елементарної турботи про дитину, в результаті чого порушується емоційний стан і з'являється загроза її здоров'ю або розвитку. Ознаками такого виду насилля є: відсутність адекватного за віком і потребами дитини харчування, одягу, житла освіти; відсутність належної уваги й турботи [3, с. 26]. Домашнє насилля проявляється в різних формах: побиття, приниження, ізоляція від друзів та інших членів родини, погрози, висміювання, порівняння з іншими дітьми, покарання як засіб виховання. Усе це в подальшому призводить до виникнення явища соціальної дезадаптації та психологічної депривації дітей, завдають шкоди їхньому здоров'ю, а іноді – й життю.

Розрізняють наближені та віддалені в часі наслідки насильства щодо дітей. До наближених наслідків належать: фізичні травми (ушкодження, опіки й т.п.), гострі психічні порушення (страх, гнів, агресія, тривога, замкненість, відмежованість від оточення, депресія). Серед віддалених наслідків насильства щодо дітей виокремлюють: порушення фізичного і психічного розвитку дитини, соматичні захворювання, психічні розлади, особистісні та емоційні порушення, формування девіантної поведінки, труднощі у встановленні контактів, соціальна занедбаність, деформація загальнолюдських цінностей, алкоголізація та наркотизація. Ці наслідки насильства щодо дитини можуть стати ознаками (індикаторами), що допоможуть спеціалістам, виявити саме насильство, запобігти його розвитку та захистити постраждалого [4, с. 201].

Насильство завдає дитині тяжких травм, які мають згубні наслідки для її подальшого фізичного та психічного здоров'я. Для суспільства це небезпечно тим, що діти, які були жертвами або свідками насильства в сім'ї, переносять цей негативний досвід на власне життя. Така сім'я виховує для суспільства потенційного агресора чи жертву – людину, яка вважає за норму, що інших можна принижувати, а «за необхідності» й побити [1]. За низкою різних даних, жорстокість щодо дітей корелює з такими характеристиками батьків, як їх молодий вік, патологія особистості, психічний розлад, низький соціальний статус (прошарок, клас), соціальна ізоляція, дисгармонія в подружніх стосунках, розлучення, кримінальне минуле. У багатьох батьків в анамнезі є інформація, що вони самі в дитинстві зазнавали жорстокого поводження або депривації.

Діти найбільшою мірою ризикують стати об'єктами зловживань при наявності таких чинників: передчасне народження, рання сепарація (відділення) від матері, необхідність в особливому догляді під час неонатального періоду, вроджені вади розвитку, хронічне захворювання, складний характер. Діти, які постраждали від жорстокості та зневаги, мають низку специфічних психологічних рис, головною особливістю яких є амбівалентність (різнополосність) – як реакція на суперечливі вимоги батьків. Підлітки, які зазнали зловживань, поєднують у собі імпульсивність та терпеливість, підозрілість з ірраціональною вірою в можливість покращання внутрішньо сімейної ситуації. Вони відзначаються низькою самооцінкою, є емоційно залежними, відчувають самотність, ізолюваність, страх перед майбутнім, впевненість у відсутності перспектив, провини за інциденти насильства.

Діти, що живуть в умовах сімейного насильства, демонструють схильність до депресій, високий рівень ймовірності стресу, виразні істеричні та/або депресивні симптоми. Вони часто пропускають шкільні заняття (в тому числі через нездужання). Такі діти та підлітки відзначаються високим рівнем ризику алкоголізації та наркотизації, пределінквентною та делінквентною поведінкою, зухвалою сексуальною поведінкою, дромоманією (патологічною схильністю до мандрів, бродяжництва).

Найбільш типовими наслідками насильства в сім'ї стають такі поведінкові прояви у дітей: бійки, конфлікти з оточуючими, низька шкільна успішність, пропуски уроків без поважних причин, незвичайна замкненість. До емоційних проблем таких дітей можна віднести підвищену агресивність, переважно погіршений настрій, високу тривожність та наявність страхів, нестійкість почуттєвої сфери, легке коливання емоцій та їх надмірна сила, часто неадекватна ситуації (лють або істеричні ридання у відповідь на незначні зовнішні подразники) [1]. Ознаками скоєного над дитиною насильства та неналежного догляду можуть бути також: недостатня вага дитини, анемія, слабкий імунітет, тік, смоктання пальців, гризіння нігтів, розгойдування та нав'язливі рухи; одяг, що не відповідає погодним умовам та віку дитини; часті звертання до медичних закладів, зростаюча кількість ушкоджень; невідповідність отриманих ушкоджень поясненням, що їх дає дитина або батьки чи піклувальники. Також підозру щодо фізичного насильства повинні викликати типовість травм та наявність відомостей про подібні пошкодження в минулому, непереконливі пояснення щодо обставин, за яких було отримано травму, зволікання часу при звертанні по медичну допомогу та неспівпадаюча реакція батьків.

Для ефективного запобігання насильству в сім'ї щодо дитини важливо розуміти чинники виникнення цього явища, а саме:

- високий рівень терпимості до жорстокого поводження з дитиною в суспільстві та його розуміння як системи дисциплінарних заходів, спрямованих на виховання дитини;
- психічні особливості агресорів (невпевненість у собі та власних силах, дратівливість тощо);
- проблеми зі здоров'ям, культурними та іншими особливостями батьків чи осіб, що їх замінюють;
- психологічні особливості самих дітей (аномалії розвитку, розумова відсталість, гіперактивність).

Соціально-педагогічна та психологічна робота з профілактики насильства щодо дітей спрямована на попередження, усунення та подолання чинників ризику виникнення даного негативного явища, раннє його виявлення. Соціальний педагог і психолог організують систему заходів, головною метою яких є надання допомоги дитині, що постраждала від насильства, робота з агресорами з приводу мінімізації повторних випадків насильства. Головним завданням просвітницьких заходів є формування у батьків відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків, підвищення педагогічної культури, неприйняття насильницької моделі виховання дітей.

З метою раннього виявлення жорстокого поводження з дитиною, фахівець має застосувати такі методи збору інформації: огляд дитини та безпосереднє спостереження за поведінкою дитини, членів родини (піклувальників, вихователів тощо), огляд житла або умов перебування дитини; бесіда з дитиною; опитування батьків, піклувальників, вихователів, родичів, сусідів; дослідження історії життя дитини, документації, інших джерел інформації.

Формами та засобами раннього втручання є:

- діагностика рівня розвитку дитини;
- вивчення соціально-виховуючого середовища в родині;
- виявлення та нейтралізація чинників, які сприяють скоєнню насильства щодо дитини;
- підтримка та соціально-психологічний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Після виявлення насильства в родині стосовно дитини необхідно використовувати засоби втручання, спрямовані на недопущення рецидиву, реабілітацію дитини, яка зазнала насильства, та роботу з батьками-агресорами. Основними завданнями цієї роботи є:

- кризове втручання та вилучення дитини із ситуації насильства;
- надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги дитині, яка зазнала насильства, та її сім'ї;
- розроблення та забезпечення ефективного функціонування реабілітаційних програм для дітей, які зазнали насильства;
- розроблення програм та створення шкіл соціальної реабілітації для батьків, які вчиняють насильство.
- У роботі з батьками варто враховувати ситуації ризику, обумовлені соціально-педагогічними та соціально-психологічними факторами, зокрема:
 - низький рівень психолого-педагогічної культури батьків, їх соціальних навичок;
 - конфліктність у сімейних стосунках;
 - проблеми в стосунках батьків та дітей;
 - негативне ставлення батьків до навколишніх і неадекватні соціальні очікування по відношенню до дитини;
 - емоційна й фізична ізоляція сім'ї.

Отже, будь-який вид насильства над дитиною в родині призводить до зниження рівня самооцінки та порушення прав дитини, до шкоди її здоров'ю та життю. Саме тому робота соціального педагога й психолога має бути комплексною і включати наступні напрямки: виявлення дітей, які зазнали насильства в сім'ї, просвітницьку діяльність з метою попередження насильства як негативного явища; корекційну роботу з дітьми-жертвами насильства; психолого-педагогічну допомогу батькам, спрямовану на ознайомлення з ефективними сучасними методами виховання та формування навичок конструктивної взаємодії з дітьми. Лише за умови комплексного підходу, що передбачає співпрацю та взаємодію психологів, соціальних педагогів та інших фахівців, можна попередити та подолати проблему насильства щодо дітей в родині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виявлення, попередження і розгляд випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми. Методичні матеріали для працівників освіти. [авт.- упор. : Буров С., Дубініна І., Онишко Ю., Сміслова Л., Ясиновська М.]. – К. : Видавничий дім «КАЛІТА», 2007. – 36 с.
2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Крылова Т. Работа социального педагога с семьей группы риска. Проблема насилия над детьми в семье / Т. Крылова // Социальная педагогика. 2009. – № 4. – С. 23 – 29.
4. Соціальна педагогіка : [навч. посіб. / О. Безпалько, І. Зверева, Т. Веретенко] ; за ред. О. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 313 с.